

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**О Н О В Л Е Н Н Я З М І С Т У , Ф О Р М Т А
М Е Т О Д І В Н А В Ч А Н Н Я І В И Х О В А Н Н Я
В З А К Л А Д А Х О С В І Т И**

Збірник наукових праць

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 33

Заснований в 1996 році

Рівне – 2005

ББК 74.20

О - 59

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

**ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ:
ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ.** Наукові записки Рівненського державного гуманітарного
університету. Випуск 33. — Рівне: РДГУ, 2005. — 138 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем педагогіки, дидактики, історії педагогіки, теорії і методик трудової підготовки, профорієнтації, виховання дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, учителів, практичних працівників освіти, керівників загальноосвітніх навчальних закладів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Хом'як Іван Миколайович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет).

Заступник головного редактора:

Янцур Микола Сергійович – кандидат педагогічних наук, професор (відповідальний секретар) (Рівненський державний гуманітарний університет).

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Бех Іван Дмитрович – доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Інститут проблем виховання АПН України);

Воробійов Анатолій Миколайович – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Дем'янчук Анатолій Степанович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України (Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. академіка Степана Дем'янчука);

Карпенчук Світлана Григорівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Коваль Ганна Петрівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Левківський Михайло Васильович – доктор педагогічних наук, професор (Житомирський державний педагогічний університет ім. Івана Франка);

Лисенко Неля Василівна – доктор педагогічних наук, професор (Прикарпатський державний педагогічний університет ім. В. Стефаника);

Лісова Світлана Валеріївна – доктор педагогічних наук, професор (Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. академіка Степана Дем'янчука);

Малафійк Іван Васильович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Мітюров Борис Никифорович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павелків Роман Володимирович – доктор психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павлютенков Євген Михайлович – доктор педагогічних наук, професор (Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти);

Пальчевський Степан Сергійович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор (Національний університет “Острозька Академія”);

Поніманська Тамара Іллівна – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Савчин Мирослав Васильович – доктор психологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);

Терещук Григорій Васильович – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

Тищук Віталій Іванович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет).

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол №5 від 30.12.2005 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10. 2000 р. № 1 – 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31. Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966 — 7281 — 08 — 4.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2005

Випуск 33, 2005. Наукові записки РДГУ.

УДК: 371.3

І.В.МАЛАФІЙК

Дидактичний принцип системності

Резюме. Принцип системності є одним із ведучих дидактичних принципів, однак його змістове наповнення стало можливим лише після того, як була розкрита суть функціонально-морфологічної системи знань. Сутність принципу розкривається через сукупність вимог до змісту навчання, до структури змісту, а також до учасників процесу навчання. Однією з вимог принципу системності є вимога розвитку системності мислення в учнів у процесі навчання.

Ключові слова: дидактичний принцип, системність, система знань, функціонально-морфологічна система структура, принцип системності, зміст навчання, діалектичне, системне мислення.

Постановка проблеми в загальному вигляді. У педагогічній літературі немає однозначного вирішення проблеми принципу системності. У тих навчальних посібниках з педагогіки, які вийшли останнім часом, у тлумаченні цього принципу автори задовольняються, як правило, декількома реченнями або й взагалі його не називають.

Думку про введення принципу системності подав П.М. Ерднієв. Він, зокрема, стверджував, що системність є загальнопедагогічним законом, з якого й випливає дидактичний принцип системності. У цій статті ми не будемо розглядати необхідність введення принципу системності, оскільки в певній мірі до цієї проблеми ми зверталися вже в інших наших публікаціях [6;7;8]. У даній статті ми спробуємо розкрити суть цього принципу та його змістове наповнення.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. У педагогіці були намагання створити систему принципів (див. матеріали наради „За круглим столом” [“Советская педагогика”, №12/1980]. Ми вважаємо ці спроби невдалими. Те, що пропонував І.Я. Лернер ближче до сумативної, ніж до цілісної системи. Система принципів, на думку С.В. Міхеєва може бути представлена в такому вигляді: науковість і партійність (стаття була написана у 1983 р., що пояснює сусідство науковості і партійності), цілеспрямованість навчального процесу, єдність теорії і практики, системність, комплексність у вихованні, освіті і навчанні; єдність і взаємозв'язок навчання і виховання, освіти і самоосвіти, розвитку і самовиховання; свідомості, активно-творчого відношення до колективу, до світу, природи, суспільства, до людей, до діяльності, до самої себе; колективізму у педагогічному процесі; гуманізму у вихованні, освіті і навчанні; врахування конкретних умов, особливостей об'єкта і суб'єкта, дії і взаємодії у педагогічному процесі.

Вважає своєрідна вільність у виділенні самих принципів. Ми думаємо, що причиною цього те, що на той час фактично не був розроблений сам механізм застосування системного підходу як методу конкретно-наукового пізнання.

Не можна обминути увагою й інший матеріал у цьому ж журналі („Советская педагогика”, №2, 1982). Мова йде про статтю В.О. Пунського „Чи потрібен принцип системності у дидактиці?”. Автор намагається з позиції системного підходу обґрунтувати необхідність введення в дидактику принципу системності. Він звертає увагу на те, що зміст принципу систематичності (а не системності - І.М.) й до цього часу точно не визначений, сама назва принципу формулюється по-різному. Він зазначає, що формування систематичних і системних знань – злитий процес здійснення однієї і тієї ж логічної операції – систематизації знань, тобто зведення їх у певну систему, при цьому він посилається на Л.Я. Зоріну, яка розвела дидактичні поняття: системність і систематичність. Автор же, вважає, що поняття „системність” за обсягом ширше, ніж „систематичність” і тому якість знань „системність” значно ширше якості їх систематичності.

В.О.Онищук у „Дидактиці сучасної школи” [3] окремо виділив цілий параграф, присвячений системному підходу у педагогіці, зокрема у навчанні. Зупинившись на характеристиці окремих понять (система, структура), він, однак, не порушив проблеми принципу системності.[3, 92].

Виклад основного матеріалу. Принцип системності, як і будь-який інший дидактичний принцип, втілює в собі певну низку вимог до побудови змісту навчання, до організації процесу навчання, до учасників навчально-виховного процесу – учнів і учителя. В основі цих вимог лежить поняття системи, зокрема, її функціонально-морфологічної будови. Система - це форма організації певної сукупності компонентів у ціле, і як така, має цілий набір характерних для неї ознак. Такими ознаками є: функція системи, рівень її ієрархії, наявність системоутворюючого чинника, елементи, структура цих елементів, як вияв внутрішніх зв'язків системи, наявність взаємодії між елементами або постійна дія зв'язків між ними, емерджентна (системна) властивість, наявність зворотного впливу системної властивості на структуру та елементи системи, взаємодія із зовнішнім середовищем.

Розглянемо суть вимог до організації змісту навчання. Одна з них полягає в тому, що зміст навчального матеріалу повинен бути організований у систему. Однак відомо, що кожна система характеризується рівнем ієрархії. Отже зміст матеріалу повинен мати ієрархічну будову, представляючи відповідні системи знань. Очевидно необхідно вибрати такий базовий рівень ієрархії, який би дозволяв легко переходити від системи знань цього рівня до систем знань як вищого, так і нижчого рівнів ієрархії.

У практиці зустрічається така організація змісту, коли „працює” лише один або два рівні: один – високий, другий – низький. Це затрудняє перехід від одного рівня до іншого, а потім, – внаслідок цих труднощів, фактично розмивається кожен з них і система знань як така втрачається взагалі. Як показує аналіз цього питання є необхідність виділяти три рівні ієрархії побудови системи змісту навчання: рівень навчального

предмета, це найвищий рівень, рівень явища, чи художнього твору, хімічного елемента, географічного регіону і т.д. – це середній рівень, і, нарешті, третій рівень ієрархії – рівень поняття, закону, теорії. Процес навчання будують так, що працюють з середнім рівнем ієрархії, разом з тим здійснюючи переходи до систем знань як нижнього, так і вищого рівнів.

Оскільки зміст навчання представлено в підручнику, то ієрархічна будова змісту повинна мати місце в кожному з них. Однак, у практиці ця вимога взагалі не знаходить свого втілення, навіть у підручниках високого гатунку. Для прикладу розглянемо підручник з фізики для дев'ятого класу, автор якого І.Кікоїн. За ним працювали учні дев'ятих класів радянської школи в останні 15 років. У підручнику закладена глибока наукова основа, запропоновано належний математичний і науково-фізичний рівень. Звичайно, кожен підручник не без недоліків, однак підручник, про який іде мова, показав свою добротність.

На початку підручника дано опис предметного (високого) рівня ієрархії системи знань, розкрита та ідея, навколо якої будується весь курс фізики в дев'ятому класі – ідея визначення положення матеріальної точки в просторі (вона виконує функцію системоутворюючого чинника системи знань з механіки). Далі йде розгортання цієї ідеї на рівні понять, величин, законів тощо. Однак згодом ця ідея зникає з поля зору автора і учнів, учні “закопуються” в деталях і предметний рівень системи знань втрачається, зникає. У полі зору учнів залишаються вузькі, дрібні питання, зв'язок між якими вони не завжди бачать. Це призводить до того, що у свідомості учнів тримається безліч незв'язаного матеріалу, який просто відлякує від себе. Тому всі, або, принаймні, переважна більшість дев'ятикласників стверджувала, що фізика в дев'ятому класі “важка”.

Як показав наш аналіз побудови цього підручника його структура не передбачала системи знань середнього рівня ієрархії, що призвело до того, що жодна із систем двох інших рівнів ієрархії (вищого і нижчого) не отримала свого повного відображення, отже системи знань обох цих рівнів як власного надбання учня не могли сформуватися.

Навчання має протікати так, щоб між функціями систем знань усіх рівнів ієрархії весь час “працював” зв'язок. Іншими словами, зв'язок між рівнями ієрархії реалізується через зв'язок між функціями цих трьох систем знань. Для прикладу розглянемо курс електрики. Найвищий, предметний рівень передбачає вивчення такої форми матерії як електромагнітне поле. Воно передає взаємодію між рухомими і нерухомими електричними зарядами. Однак, електромагнітне поле – це взаємозв'язана сукупність двох складових: електричного та магнітного полів. Тому базовим рівнем є системи знань “Електричне поле” і “Магнітне поле”. Їх вивчення створює надійну основу для засвоєння системи знань вищого рівня ієрархії, тобто системи знань про електромагнітне поле. Система знань третього, понятійного рівня ієрархії передбачає засвоєння характеристик поля, які мають свою структуру. Наприклад, поле характеризується напруженістю, яка має свій зміст, формулу для визначення, одиниці вимірювання, прилади і способи вимірювання, скалярно-векторний характер, яка зв'язана з іншими величинами, що характеризують це поле. Між середнім (явищним) і найнижчим (понятійним) рівнем доводиться виділяти проміжні рівні ієрархії: рівень закону та рівень теорії.

Ми зробили спробу зазначений вище недолік зняти, створивши свій власний посібник “Фізика-9”, в якому базовою є система знань “Фізичне явище”. Це середній рівень ієрархії, який дозволяє побудувати навчальний процес так, щоб можна було легко здійснити перехід як до системи знань нижчого рівня ієрархії, так і до системи знань вищого з рівнів. Вивчення, наприклад, творчості письменника теж повинно мати трьохрівневу системну будову змісту. Базовим тут є рівень основного художнього твору цього письменника, вищим - рівень життєвого і творчого шляху, а нижчим - рівень системи знань про головного героя чи систему художніх засобів, за допомогою яких автор досягає реалізації поставленого завдання.

У змісті навчання в межах системи знань кожного рівня ієрархії повинні бути виділені елементи цих систем, їх системоутворюючі чинники, структури, системні властивості, словом усі функціонально-морфологічні компоненти системи. Оскільки відсутність системи знань середнього рівня ієрархії утруднює встановлення зв'язку між системами знань найнижчого і найвищого рівнів ієрархії, то з цього випливає, що трьохрівнева будова змісту підручника (змісту навчання) є обов'язковою вимогою для формування системності знань у школярів. Зауважимо, що ця вимога є обов'язковою в першу чергу для підручників старших класів.

Система ієрархічної побудови змісту навчання має вигляд, показаний на рисунку 1.

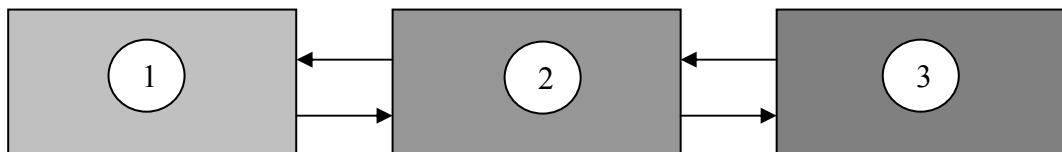

Рис. 1. Схема ієрархічної будови змісту підручника (змісту навчання):

- 1 – система знань предметного рівня ієрархії;
- 2 – система знань середнього (базового) рівня ієрархії;
- 3 – система знань понятійного рівня ієрархії.

Відомо, що у границях свого рівня ієрархії система знань виконує певну функцію. Тому зміст системи знань кожного з рівнів ієрархії повинен відображати цю функцію.

Процес навчання теж повинен являти собою систему-це наступна вимога принципу системності. Як це

потрібно розуміти? Справа в тім, що всі функціонально-морфологічні компоненти системи знань (як і будь-якої системи взагалі) між собою зв'язані і схема цього зв'язку є незмінною, жорсткою, а саме: спочатку встановлюється функція системи, потім її рівень ієрархії, вибирається системоутворюючий чинник, далі - виділяються елементи системи, на основі аналізу зв'язків між цими елементами розробляється структура цієї системи знань і, нарешті, встановлюється і осмислюється системна (емерджентна) властивість цієї системи та оцінюється її реляційний вплив на елементи і структуру системи. У такому порядку і повинно йти розгортання змісту навчання у процес навчання, тобто наповнення конкретним змістом кожного із функціонально-морфологічних компонентів системи.

Щодо вимог до учасників навчально-виховного процесу, то вони обмежуються тим, що і учні, і учитель повинні знати функціонально-морфологічну системну структуру і бути психологічно готовими до її використання. Нарешті принцип системності вимагає того, щоб усіма можливими засобами вчитель розвивав системність мислення учня, а це означає, що різноманітні види навчальних дій (доведення теореми, розв'язування вправ, задач, розбір речень, вивчення твору, явища, факту тощо) здійснювалось під кутом зору системної "призми". Системно-розвивальне навчання є одним із видів навчання, що будується на засадах розвитку ступеня організації системи знань.

Розумовий розвиток школярів, розвиток їх мислення – одне з найважливіших завдань сучасної школи. Учителеві дуже важливо знати, в чому полягає процес руху думки, чим детерміновано його напрям і результат цього процесу. Здатність мислити – одна з найцінніших рис людини, яка возвеличує її та надає силу в житті. Мислення допомагає людині орієнтуватися в оточуючому світі, передбачити наслідки своїх дій і керувати ними таким чином, щоб змінювати світ відповідно до своїх потреб та цілей.

Нерозривність мислення і науки полягає в тому, що наука постійно має потребу в узагальненні і систематизації зібраного матеріалу з врахуванням його внутрішніх зв'язків. Мислення є провідним процесом у засвоєнні людиною знань.

Своєрідний внутрішній каркас мислення утворюють категорії, які є інструментом відображення та відтворення необхідних, стабільних, повторюваних зв'язків між явищами дійсності, інструментом пізнання законів об'єктивної реальності. Первісна людина дивилася на світ інакше, як сучасна не тому, що мала інші органи відчуттів, а тому, що в процесі історичного розвитку мислення принципово змінився характер самих категорій. У цьому наука бачить найглибші причини зміни способів мислення. Ще І.Кант писав про те, що природний процес людського пізнання полягає в тому, що спочатку розвивається розсудок – на основі досвіду він доходить до чітких суджень та через їх посередництво до понять, потім ці поняття пізнаються розумом відповідно до їх основ і висновків і, нарешті, систематизуються наукою. Тому і настанови [юнацтву] повинні стати тим же самим шляхом. Від викладача, отже, необхідно чекати, щоб він свого слухача зробив спочатку людиною розсудливою, потім розумною і, нарешті, вченим.

Як відомо, без штампів, шаблонів і без зразків не обходиться жодна діяльність. Це стосується і мислення, в першу чергу логічного, формального. Таке мислення має своїм зовнішнім виявом рівень розвитку пізнавальних сил, який можна означити як розсудок. За Кантом, це здатність пізнання загального (встановлення чи засвоєння правил), це і здатність підведення часткових випадків під загальне правило, здатність судження. Логічне мислення має свою культуру, яку формують певні зразки, схеми, прийоми виконання мисленнєвих дій.

Проте у наш час прискореними темпами створюється могутній арсенал інтелектуальних знарядь людства та відкриваються горизонти нової культури мислення, підсиленої інтелектуальними технологіями "електронного віку", адже розвиток сучасного суспільства зумовлено багатьма чинниками, і один із них – високий рівень розвитку інтелектуальних та творчих сил кожного члена суспільства. Саме тому одним із завдань сучасної школи є формування у школярів високих творчих здібностей, забезпечення високого рівня розвитку його сутнісних сил. Виконання цього завдання пов'язане з новою, діалектичною культурою мислення. Ця культура характеризує вже інший рівень розвитку інтелектуальних пізнавальних здібностей – розум.[1; 9; 10].

Діалектичне мислення характеризується такими властивостями:

- системністю, тобто має риси системи;
- самостійністю, тобто вмінням ставити запитання, формулювати завдання і знаходити рішення й відповіді;
- критичністю і самокритичністю, тобто вміннями давати об'єктивну оцінку явищам, власним цілям і думкам;
- широтою розуму, тобто вмінням конкретно й всесторонньо підходити до розгляду того чи іншого питання;
- глибиною розуму, тобто вмінням доходити до суті справи, не заспокоюючись на першому(поверховому) поясненні;
- податливістю розуму; тобто вмінням вільно володіти вихідним матеріалом (розкладати, перерозподіляти, поглянути на нього з іншої точки зору, бачити його в розвитку;
- відкритістю розуму, тобто вмінням у відомому знаходити невідоме - відчуття новизни .

Усі ці моменти є гранями діалектичної культури мислення, діалектичного стилю мислення. І тут важливо підкреслити таку думку: розвиток логічного мислення створює лише основу для розвитку творчих задатків учнів, але в силу своїх особливостей воно не може забезпечити розвиток творчих здібностей учнів. Це

завдання може виконати лише розвиток діалектичного за характером і системного за формою мислення. Щоб жити, людина повинна вміти орієнтуватися у світі; щоб діяти в оточенні, у якому вона перебуває, людина повинна його знати; за деталями, фрагментами окремих предметів вона повинна ідентифікувати самі предмети, образно кажучи, подивившись на гілку берези, вона повинна ідентифікувати її як гілку берези, а не гілку дуба чи липи, тобто бачити дану деталь як частину цілого, бачити її зв'язок з цілим, її функціональне призначення, її роль у створенні цілого. Однак, якби ми не знали цілого (берези), то навряд чи цю гілку ми змогли б віднести саме до цього дерева. Проблема - як навчити дітей за частиною пізнати ціле, за елементом системи пізнати саму систему - це у великій мірі проблема школи. В останні десятиріччя психолого-педагогічна наука та шкільна практика зробили істотні кроки у забезпеченні єдності навчання і розвитку. Водночас, як і раніше, учитель, за словами Л.М.Ланди, більше турбується про те, щоб дати учневі знання про зміст того матеріалу, який вивчається, і значно менше про те, щоб дати йому знання про способи оперування ними, про те, як потрібно думати, міркувати, засвоюючи цей зміст. Отже, одна з вимог, яку втілює принцип системності - розвиток системності мислення школярів.

Висновок. Принцип системності передбачає низку вимог до змісту і процесу навчання, до учасників цього процесу, вчителя та учнів. В основі цих вимог лежить поняття системи. Суть вимоги до змісту навчання - наявність системи знань базового рівня ієрархії, який би дозволяв легко переходити від неї до системи знань як вищого, так і нижчого рівнів ієрархії. Процес навчання повинен бути системою, учні і вчителі повинні розуміти поняття системи, володіти знаннями її функціонально-морфологічної структури та вміннями використовувати її у навчальному пізнанні. Цей принцип втілює в собі й вимогу розвивати системність мислення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1992.–419с.
2. Дистервег А. Избранные педагогические сочинения. – М., 1956.
3. Дидактика современной школы: Пос. для учителей / Под ред. В.А.Онищука. – К.:Рад.шк., 1987. – 351с.
4. Дидактика средней школы: Некоторые проблемы современной дидактики. Учеб.пособие для слушателей ФПК директоров общеобразовательных школ в качестве пособия по спецкурсу для студентов пед.институтов / Под. ред. М.Н.Скаткина.-2-е изд-е перераб. и доп.. – М.: Просвещение, 1982. – 319с.
5. Ломов Б.Ф. О системном подходе в психологии // Вопросы психологии. – 1975. – №5. – С.9-24.
6. Малафійк І.В. Дидактика. Навч. посібник для студентів педагогічних спеціальностей та вчителів. – К.: Кондор, 2004. – 400 с.
7. Малафійк І.В. Побудова моделі функціональної структури морфологічних компонентів системи знань школярів, / Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск11. – Рівне: РДГУ, 2000. – С.107-110.
8. Малафійк І.В. Системний підхід у дидактиці / Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. Збірник наукових праць. Наукові Записки РДГУ. Випуск 23. – Рівне: РДГУ, 2002. – С.4-9.
9. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів. – К.: Абрис, 1987. – 416 с. (Трансформація гуманітарної освіти в Україні). 222.
10. Сидельковский А.П. Современный системный подход в трактовке дидактических принципов // Советская педагогика. – 1980. – №5. – С. 65-70.

Резюме. Принцип системности является одним из ведущих дидактических принципов, однако наполнение его конкретным смыслом стало возможным лишь после того, как была раскрыта функционально-морфологическая структура системы знаний. Сущность принципа раскрывается через совокупность требований к содержанию обучения, к структуре содержания, к самому процессу обучения, а также к участникам процесса обучения. Одним из требований, которые составляют сущность принципа, является требование развития системности мышления учащихся в процессе обучения.

Ключевые слова: дидактический принцип, системность, система знаний, функционально-морфологическая структура системы знаний, принцип системности, содержание обучения, системность мышления.

The summary. Principle systematic is one of the main principle didactics. The thesis studies the theoretical and methodological fundamentals of forming the integrated knowledge with senior pupils. It analyzes formation and development of integrated approach as a method of learning and displays the essence of the integrated knowledge as a quality in which the former transforms when organized as an integrity. While the elemental structure is a bearer of integrated characteristics the functionally morphological one defines the mechanism of generation of a system of integrated knowledge. The paper also proves the assertion that integrity of knowledge is a quality that integrally originates from functional, hierarchic, structural and "emergental" characteristics of integrated knowledge for which the combination of systematical and contents" correlations is the basis.

Key words: principle systematic, a system, integrity, functionally morphological structure of knowledge system, functionality, hierarchic and structural characteristics, "emegrenality", integral and developing learning.

Одержано редакцією 30.11.2005.

З М І С Т

<i>Постоловський Р.М.</i> До двадцятиріччя кафедри професійної педагогіки і трудової підготовки.....	3
<i>Янцур М.С.</i> Перспективи реформування трудової підготовки учнів загальноосвітніх навчальних закладів	4
<i>Кирильчук Ю.В.</i> Проблеми підготовки вчителя освітньої галузі „Технологія”	10
<i>Мегем Є.І.</i> Визначення компонентів системи методичної підготовки майбутніх вчителів трудового навчання з проектно-технологічної діяльності	13
<i>Разумна Г.І.</i> Навчальний предмет як засіб естетичного виховання майбутніх вчителів трудового навчання	17
<i>Тюска В.Б.</i> Проблема творчості майбутнього педагога у сучасних психолого-педагогічних дослідженнях	20
<i>Шутяк В.Г.</i> Особистісно-орієнтований підхід у трудовому навчанні молодших школярів	23
<i>Літковець О.Д.</i> Психолого-педагогічні умови формування графічних вмінь в учнів початкових класів	29
<i>Кашуба О. М.</i> Організація навчально-виховної діяльності на основі сприйняття й передачі інформації у початкових школах Німеччини.....	34
<i>Хоронжевський О.М., Янцур М.С.</i> Сформованість знань з культури праці та гігієнічної культури в учнів основної школи.....	38
<i>Войтко А.І.</i> Професійні проби як засіб підготовки учнів 8 – 9 класів до вибору професії.....	43
<i>Саух О.М.</i> Особистісні умови професійного самовизначення.....	45
<i>Ковальська Н.М.</i> До проблеми формування готовності старшокласників до свідомого вибору професії в сфері менеджменту	51
<i>Янцур М.С., Єзерська Н.Р.</i> Професійна спрямованість учнів 9-х класів північно-західного регіону України.....	54
<i>Парховнюк Г. О., Сингаївський Д.В.</i> Формування готовності до професійної діяльності старшокласників з використанням дидактичного комп’ютерного середовища.....	60
<i>Шкворець О.В.</i> Особливості використання образно-асоціативного підходу у проектуванні одягу.....	62
<i>Янцур М.С., Симонович Н.В.</i> Індивідуалізація процесу навчання учнів 8-9 класів конструюванню швейних виробів на основі диференційованих завдань	65
<i>Фещук Ю.В.</i> Шляхи розвитку просторового мислення студентів за допомогою комп’ютерної графіки	69
<i>Войтко А.І.</i> Підготовка студентів до профорієнтаційної роботи з учнями в процесі педагогічної практики.....	71
<i>Бордюк Н.А., Бордюк М.А.</i> Педагогічні особливості вивчення фундаментальних дисциплін студентами спеціальності „Педагогіка і методика середньої освіти. Трудове навчання” в умовах нового освітнього простору	73
<i>Дем’яненко Т.П.</i> Шляхи вдосконалення змісту підготовки учнівської молоді до підприємницької діяльності в процесі трудового навчання.....	77
<i>Пшеничний В.В.</i> Методика навчання студентів розробці конструкторської документації за монопроекцією	80
<i>Федчишин Н.О.</i> Виховуюче навчання в контексті педагогічної теорії І.Ф. Гербарта	81
<i>Васильченко Г.Ю.</i> Проблеми активізації пізнавальної діяльності студентів у вищих педагогічних навчальних закладах	84
<i>Носова І.О.</i> Деякі аспекти професійної адаптації майбутніх вчителів трудового навчання.....	88
<i>Парасюк І.А.</i> Проблеми національно-громадянського виховання студентів	91
<i>Петрук Є.О.</i> Педагогічні коледжі технічного спрямування та стан графічної підготовки в них	95
<i>Козяр М.М.</i> Шляхи вдосконалення графічної освіти студентів в умовах застосування інформаційних технологій	98
<i>Мазурок В.Г.</i> Педагогічні умови формування в студентів системи понять еколого-економічного змісту	103
<i>Набочук Ю.К., Павлова Н.С.</i> Управління розумовою діяльністю школярів на уроках інформатики	112
<i>Білінська В.Л.</i> Роль шкільного садівництва і городництва в навчально-виховному процесі початку ХХ століття	116
<i>Димченко С.С.</i> Педагогічні ідеї та досвід М.І. Різоля в контексті розвитку українського баянного мистецтва	120
<i>Герасименко О.А.</i> Освітні заклади на Волині XVI – XVIII століть	125
<i>Маццишина З.А.</i> Виховні аспекти декоративно-прикладного мистецтва в педагогічній думці України початку ХХ століття.....	128
<i>Малафійк І.В.</i> Дидактичний принцип системності.	132
<i>Відомості про авторів</i>	136

Наукове видання

**ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ
В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ**

Збірник наукових праць

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 33

Заснований у 1996 р.

Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.
Технічний редактор Кравчук В.Ю.
Комп'ютерна верстка Лазарчук В.В., Зброжек Д.Г.

Здано до набору 12.11.2005 р. Підписано до друку 30.12.2005 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 21,18. Обл. вид. арк. 21,49. Замовлення № 13/1. Наклад 120.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31
Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки і трудової підготовки (к. 98,
тел. 22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

О – 59 **ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ
ОСВІТИ: ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ.** Наукові записки Рівненського державного
гуманітарного університету. Випуск 33. — Рівне: РДГУ, 2005. — 138 с.

ISBN 966 — 7281 — 08 — 4.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем педагогіки, дидактики, історії педагогіки, теорії і методики трудової підготовки, профорієнтації, виховання дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, учителів, практичних працівників освіти, керівників загальноосвітніх навчальних закладів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

ББК 74.20